

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Кафедра кримінального процесу

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС: СУЧАСНИЙ ВИМІР ТА ПРОСПЕКТИВНІ ТЕНДЕНЦІЇ

IV Харківський кримінальний процесуальний полілог

*присвячений 100-річчю від дня народження
доктора юридичних наук, професора,
С. А. Альперта
«ПІВСТОЛІТТЯ СЛУЖІННЯ НАУЦІ ТА ОСВІТИ»*

(м. Харків, 24 березня 2023 р.)

4 • 2023

Харків
«Право»
2023

УДК 343.1(477.54)
К82

Видається з 2017 р.

Редакційна колегія:
О. В. Капліна, В. В. Вапнярчук, С. Б. Фомін

Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції :
К82 IV Харків. кримінал. процесуал. полілог : присвяч. 100-річчю від дня
народж. д-ра юрид. наук, проф. С. А. Альперта (м. Харків, 24 березня.
2023 р.) : [зб. ст.] / редкол.: О. В. Капліна, В. В. Вапнярчук, С. Б. Фо-
мін. – Харків : Право, 2023. – 184 с.
ISBN 978-966-998-504-0

ISBN 978-966-998-504-0

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2023
© Видавництво «Право», 2023

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні учасники IV Харківського кримінального процесуального Полілогу!

Ваш захід присвячений важливій для нашого Університету та кафедри кримінального процесу даті – 100-річчю з дня народження відомого українського вченого в галузі кримінального процесу, талановитого педагога, професора Семена Ароновича Альперта.

З гордістю хочу сказати, що в роки студентської юності Семен Аронович читав лекції з кримінального процесу і мені, тому день його столітнього ювілею я сприймаю як день пам'яті свого Вчителя, науковця, який зробив свій внесок у розвиток не тільки нашого Університету, а й усієї юридичної освіти та науки України.

Все життя Семена Ароновича після закінчення Харківського юридичного інституту було пов'язане з alma mater, в якій він пройшов великий шлях від студента до професора, завідувача кафедри кримінального процесу, який підтримував та зберігав традиції Інституту та кафедри, закладені керівництвом інституту (а згодом – академії та університету), його великими вчителями – Морицом Марковичем Гродзинським, Абрамом Львовичем Ривліним та багатьма іншими

Досвідчений педагог, учень М. М. Гродзинського, він багато сил та вмінь віддавав справі підготовки висококваліфікованих юристів. Студенти та практики – його вихованці – добре пам'ятають Семена Ароновича як неперевершеного лектора, знаного спеціаліста в галузі кримінального процесу. Лекціям Семена Ароновича з курсу «Кримінальний процес» було притаманне поєднання глибокого аналізу кримінального процесуального законодавства, практики його застосування, складних питань здійснення досудового розслідування або судового розгляду з простою, доступною формою викладання, чіткістю визначень і формулювань.

Семен Аронович заслужено користувався великим авторитетом та повагою колективу за свою принциповість, сумлінність, чуйність та доброзичливість до колег та студентів.

Серед вихованців С. А. Альперта знані фахівці з кримінального процесу – Володимир Серафімович Зелененький, Ольга Георгіївна Шило.

Продовжує справу свого вчителя на кафедрі кримінального процесу доктор юридичних наук, професор В'ячеслав Віталійович Вапнярчук. Ми пишаємось учнем Семена Ароновича – Сергієм Борисовичем Фоміним – який зараз працює суддею Верховного Суду.

Уже багато років Семена Ароновича нема з нами, на кафедрі вихована плеяда молодих науковців, які знають про нього лише за його роботами, але я вдячний кафедрі за збереження традиції, за пам'ять наших Вчителів, адже без цього неможливо уявити розвиток освіти та науки.

Ваш меморіальний Полілог є важливим кроком у справі збереження нашого науково-історичного минулого, виховання наукової молоді в дусі поваги до історії рідного Університету, Харкова, вітчизняної юридичної науки, своєї країни.

Бажаю всім учасникам IV Харківського кримінального процесуального Полілогу, присвяченого 100-річчю Семена Ароновича Альперта, плідної праці, всебічного обговорення проблем, які турбують науковців і практичних працівників, і пошуку шляхів їх вирішення.

**Ректор Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії
правових наук України**

Анатолій Гетьман

ДИСКУСІЙНИЙ НАПРЯМ № 1

ХАРКІВСЬКА ШКОЛА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ: ВИТОКИ ТА ФУНДАТОРИ.

СЕМЕН АРОНОВИЧ АЛЬПЕРТ – ПІВСТОЛІТТЯ СЛУЖІННЯ НАУЦІ ТА ОСВІТИ

Капліна О. В.
д.ю.н., професор,
завідувачка кафедри кримінального
процесу
Національного юридичного
університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ХАРКІВСЬКА ШКОЛА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА: НЕЗАБУТНІ ІМЕНА

В нашому житті є люди, які залишають слід в душі та серці, своїм прикладом навчають, надихають, виховують. Саме таким є для мене професор Семен Аронович Альперт.

З гордістю можу сказати, що мені пощастило – доля подарувала можливість працювати поряд з ним, відвідувати його лекції та практичні заняття, розмовляти, задавати питання, отримувати відповіді, розмишляти над ними, брати приклад та будувати свою професійну діяльність з урахуванням того, чому навчали наші вчителі.

Але все по порядку.

Семен Аронович Альперт народився 26 березня 1923 року в м. Харків. Мрії відразу по закінченню школи вступити на навчання до правничого інституту не судилося здійснитися, адже розпочалася Друга світова війна, на фронтах якої Семен Аронович провів чотири роки – із 12 жовтня 1941 року по 29 вересня 1945 року.

За зразкове виконання бойових завдань і виявлені при цьому доблесть і мужність С. А. Альперт нагороджений орденами Червоної зірки (1944), Вітчизняної війни II ступеня (1985), медалями «За бойові заслуги» (1944), «За звільнення Варшави» (1945), «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941–1945» (1945).

Лише в 1945 році Семен Аронович реалізував свою мрію і вступив на навчання до Харківського юридичного інституту, який успішно закінчив у 1948 році. Нам, у яких зараз є надсучасні технології для навчання, складно себе уявити в яких умовах навчалися студенти перших повоєнних наборів на навчання. Ті страшні картини зберегли для

потомків архівні фото. Центральний корпус, який є пам'ятником архітектури, творінням великого Олексія Миколайовича Бекетова, був повністю зруйнованим. Залишилися тільки обгорілі стіни, мовчазно нагадуючи про те, що тут колись лунали голоси студентів, квапливо збігали вгору сходами, ті, хто спізнилися на заняття, статечно йшли коридорами на лекції викладачі, вирувало наукове життя.

Керівництву нічого не залишалося, як відновити роботу Інституту у «червоній» прибудові до основного корпусу. Тоді, в далекому 1945, аудиторії не опалювалися, у стінах зяяли проломи, віконні рами і двері були вибиті, електропроводка зірвана, не було стільців і столів. По згадках тодішніх студентів, вони приходили на заняття зі своїми стільцями або табуретами. Однак велика жага до мирного життя й навчання вселяли оптимізм, надавали їм сил, натхнення й надію на мирне майбутнє й повну відбудову України. Викладачі і студенти у вільний від навчання час допомагали відновлювати Інститут, перетворювалися на мулярів, покрівельників, сантехніків, столярів, малярів.

Саме в такі часи орденоносець-фронтовик, молодший сержант Семен Альперт, листоноша 704 воєнно-поштової станції 143 стрілецької Конотопсько-Коростенської дивізії, після демобілізації 29 вересня 1945 року вступив на перший курс Харківського юридичного інституту.

Талановиті педагоги, незважаючи на складні часи, змогли прищепити Семену Ароновичу любов до правничої професії, сформувати покликання до наукового пошуку, який привів його до аспірантури рідного вишу та завдяки якому 50 років свого подальшого життя вчений віддав рідній alma mater. Отже, з 1948 р. С. А. Альперт – аспірант кафедри кримінального процесу.

У 1952 році під керівництвом доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки УРСР, засновника харківської школи кримінального процесуального права Мориця Марковича Гродзинського Семен Аронович захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою «Потерпевший в советском уголовном процессе».

Усе наступне життя С. А. Альперта було пов'язано в Харківським юридичним інститутом, наукою і вихованням майбутніх правників. Він пройшов шлях від асистента до доцента, професора (1985) і завідувача кафедри кримінального процесу, яку очолював з 1982 по 1992 рік.

Семен Аронович читав лекції з кримінального права (Загальна частина), проблем загальної теорії держави і права, основ бухгалтерського обліку і судово-бухгалтерської експертизи, організації суду та прокуратури, основ судово-ораторського мистецтва.

Після смерті 22 листопада 1962 року М. М. Гродзинського Семену Ароновичу було доручено викладання курсу «Кримінальний процес».

До кола наукових інтересів Семена Ароновича належали найактуальніші проблеми кримінального судочинства, як-от засади кримінального процесу, процесуальний статус його суб'єктів, теорія кримінальних процесуальних функцій.

Продовжуючи наукові розвідки свого вчителя М. М. Гродзинського, окремим напрямом свого наукового пошуку Семен Аронович обрав теорію доказів з її різноплановими аспектами. У 1968, а згодом і в 1974 році світ побачили коментарі до Кримінально-процесуального кодексу УРСР (відп. Ред. М. Т. Самаєв), в яких автором глави 5 «Докази» стає саме С. А. Альперт.

У кафедральному підручнику з кримінального процесу за редакцією Абрама Львовича Ривліна (1971) Семен Аронович, розвиваючи науковий спадок свого вчителя, разом зі своїм другом по науці й життю Марком Ігоровичем Бажановим пише розділи «Докази» і «Види доказів». Згодом у підручнику з кримінального процесу 1978 року за редакцією М. І. Бажанова і Ю. М. Грошевого написання розділу 5 «Докази» також доручається доценту С. А. Альперту.

Семен Аронович був справжнім майстром і вмів чітко й доступно викладати науковий текст. Той, хто тримав у руках його роботи, такі, як «Учасники радянського кримінального процесу» (1965), «Проведення з кримінальних справ, які порушені за скаргою потерпілого» (1976), «Обвинувачення у радянському кримінальному процесі» (1974), «Захист у радянському кримінальному процесі прав та законних інтересів осіб, які зазнали майнової шкоди від злочину» (1984), «Суб'єкти кримінального процесу» (1997) та інші, статті, розділи підручників і коментарів, завжди відмічали особливий науковий стиль написання, якому були притаманні логічність, грамотність, ясність, послідовність. Це був, безумовно, академічний, строгий стиль, але простий навіть при викладенні змістовно складних для усвідомлення питань. Здавалося, що автор, перш ніж текст побачить світ, титанічним трудом його шліфує, відсікає все зайве, відточує термінологію, «зважає» доречність словосполучень, вдосконалює кожен рядок, продумує кожну кому.

Талант науковця в написанні текстів яскраво проявлявся й при читанні ним лекцій, що зазвичай детермінується таким даром, знаходиться з ним в кореляції. Мистецтвом структурування лекційного матеріалу, його донесення до слухачів Семен Аронович володів досконало. Цікавий лекційним матеріал у сукупності з вмінням його подати і справжньою природною інтелігентністю творили «магію» лекцій Семена Ароновича Альперта, саме за це студенти його не просто поважали, а й обожнювали. Серед його учнів і колег ім'я «Семен Аронович Альперт» було своєрідним синонімом слова «професор» і навпаки.

Науково-педагогічна діяльність Семена Ароновича Альперта поєднувалася з юридичною практикою. Тривалий час він був членом Науково-консультативної ради при Верховному Суді України, разом із Юрієм Михайловичем Грошевим працював у Комісії з розробки Концепції судово-правової реформи в Україні, створеної розпорядженням Президента України, робочій групі Кабінету Міністрів України з підготовки проєкту Кримінально-процесуального кодексу України, брав участь у розробці проєктів постанов Пленуму Верховного Суду України, висловлював пропозиції та зауваження щодо проєктів законів України, читав лекції суддям і прокурорам.

Під керівництвом професора С. А. Альперта підготували і захистили кандидатські дисертації М. В. Скорик (1967 р.), В. С. Зеленецький (1969 р.), Л. Г. Пономаренко (1987 р.), І. Ю. Потьомкін (1994 р.), О. Г. Шило (1997 р.).

Учні С. А. Альперта – Володимир Серафимович Зеленецький, Ольга Георгіївна Шило, В'ячеслав Віталійович Вапнярчук, які захистили дисертації на здобуття наукового ступеня доктор юридичних наук, стали знаними науковцями, які внесли істотний вклад в науку кримінально процесу України. Сергій Борисович Фомін (кандидат юридичних наук, доцент) гідно продовжує справу свого вчителя, працюючи суддею Верховного Суду. Сергій Григорович Волкотруб (кандидат юридичних наук, доцент) передає досвід сту-

дентам, працюючи доцентом кафедри кримінального процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова.

Кожний аспірант, який виходив на захист дисертації, представляючи свою роботу колегам, мріяв, щоб його труд обов'язково прочитав Семен Аронович, бо ніхто більше на кафедрі не міг так майстерно допомогти усунути речові помилки та перебудувати речення, після чого воно становилося логічним та структурованим. Я дуже шкодую, що не залишила зауваження Семена Ароновича, які були викладені його каліграфічним почерком на сторінках моєї майбутньої кандидатської дисертації, хоча вони довго зберігалися в моєму архіві. Коли ти молодий науковець, тобі здається, що життя вчителів буде вічним, а спілкування з ними триватиме ще багато-багато років.

Семен Аронович завжди був доброзичливим, уважним, дуже коректним навіть в своїй критиці, по-доброму ставився до молодого покоління науковців, бачив в них майбутніх колег. Ці традиції зберігаються й досі на кафедрі кримінального процесу.

Хотілося також згадати про дружбу Семена Ароновича з професором Марком Ігоревичем Бажановим. Неодноразово я спостерігала на кафедрі (яка знаходилася поряд з кафедрою кримінального права), як жартували ці друзі, як горів вогонь у їхніх очах, як вони поважали один одного, як, коли вони були разом, здавалося, що роки не владні над ними – вони, як і раніше, молоді душею, за плечима немає спогадів про війну, тягара прожитих років. Такі миті на кафедрі були прекрасними, вчили нас простій людській безкорисливій дружбі, пронесеній через десятиліття, відданості, тобто тим людським якостям, яких зараз вже, напевно, немає.

Семена Ароновича Альперта сміливо можна назвати фундатором наукового напрямку, який пов'язаний з дослідженням процесуального становища потерпілого в кримінальному провадженні та відшкодування шкоди, завданої злочином, який виник та успішно розвивається зараз його послідовниками в межах школи кримінального процесуального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

За вагомий особистий внесок у розвиток освіти, впровадження сучасних методів навчання й виховання молоді в 1998 році С. А. Альперту було присвоєно почесне звання «Заслужений працівник народної освіти України».

Семен Аронович мав грандіозні плани на майбутнє – підготовка глав підручника «Кримінальний процес» з урахуванням суттєвих змін у підходах до розуміння завдань кримінального процесу в демократичній незалежній, правовій державі, переосмислення функцій суду у кримінальному провадженні, захист прав і законних інтересів особи у кримінальному провадженні, керівництво аспірантами (В. В. Вапнярчуком, С. Б. Фоміним, С. Г. Волкотрубом). Проте їм, на жаль, не судилося реалізуватися – 9 червня 1999 року Семен Аронович Альперт раптово пішов з життя.

Професор Семен Аронович Альперт був і залишається авторитетним українським вченим, гідним представником харківської школи кримінального процесуального права, пам'ять про якого свято зберігається його учнями й колегами.

Вапнярчук В. В.,
д.ю.н., професор,
професор кафедри кримінального
процесу
Національного юридичного
університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ПАМ'ЯТІ ВЧИТЕЛЯ–ПРОФЕСОРА АЛЬПЕРТА СЕМЕНА АРОНОВИЧА

Альперт Семен Аронович був моїм викладачем дисципліни «Кримінальний процес» та першим науковим керівником по написанню дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук.

Із Семеном Ароновичем я вперше зустрівся на 3 курсі (у 1993 році), коли до нас у лекційну залу зайшов середнього зросту та поважного віку чоловік із сивою, густою шевелюрою. В його зовнішньому вигляді відчувався статус справжнього інтелектуального академічного професора, який викликав непідробний інтерес, повагу та бажання слухати і вчитися.

Він з першої ж лекції викликав справжню цікавість до дисципліни, яка в майбутньому стала й предметом моєї викладацької діяльності. Це можна пояснити: – по-перше, тим, що сфера моїх інтересів уже тоді була пов'язана в основному з дисциплінами кримінально-правового циклу; – по-друге, змістом та формою подачі навчального матеріалу Семеном Ароновичем. Щодо останньої тези, то думаю, що кожен слухач його лекцій може підтвердити мої слова. Всі ми вважали, що нам дуже пощастило із лектором. Адже, на той час у розпорядженні студентів не було достатньо навчальної літератури (не було підручників, посібників) і по суті основним, якщо не єдиним, джерелом знань по дисципліні був конспект лекцій. Відзначу, що Семен Аронович, розуміючи це, завжди намагався подати матеріал доступною мовою, виділяючи основні моменти (поняття, сутність того чи іншого правового явища), даючи можливість їх занотувати студентам. В багатьох випадках для кращого розуміння певного правового положення, він приділяв достатньо уваги його роз'ясненню, наводив численні приклади із слідчо-прокурорської та судової практики. Відзначу, що, мабуть, саме завдяки Семену Ароновичу велика кількість моїх однокурсників зв'язали свою професійну діяльність в юриспруденції саме з кримінальним провадженням, ставши успішними прокурорами, адвокатами, суддями та науковцями.

Хотів би відзначити ще три речі, які характеризують Семена Ароновича як викладача-лектора.

Перша, він ніколи собі не дозволяв запізнюватись на лекцію. Вже будучи аспірантом, я неодноразово чув і бачив, як він серйозно до цього відносився. Він завжди це пояснював необхідністю завжди бути пунктуальним і поважати студентів. Будь-яке спілкування на кафедрі, будь-яка дискусія завжди припинялася із дзвінком, який сповіщав про по-

чаток заняття, чи навіть ще за декілька хвилин (якщо зала знаходилася в іншому крилі навчального корпусу). Ми студенти, слухачі його лекцій неодноразово бачили, як Семен Аронович чекає дзвінка перед лекційною залом, а це, у свою чергу, виховувало і в нас відповідне ставлення (рідко хто дозволяв собі запізнитись на його лекцію).

Друга, він завжди готувався до кожної лекції. Незважаючи на те, що він читав «Кримінальний процес» протягом декількох десятиліть, він напередодні кожної лекції «освіжав у пам'яті» навчальний матеріал, підбирав нові аргументи та приклади. Можливо саме тому такою цікавою була подача матеріалу. А це, у свою чергу, зумовлювало й відповідне ставлення слухачів, адже кожен намагався не пропустити жодного слова, фрази, думки.

Третя, майже після кожної лекції до Семена Ароновича підходили студенти, задаючи питання, які виникали у них по темі. І він жодного разу не відмовляв у спілкуванні, завжди намагався дати чітку та повну відповідь, роз'яснити певні нормативні положення. Така поведінка теж викликала повагу до нього у студентів, адже свідчила про його доступність, а також і про те, що він сприймає нас як колег, які по справжньому цікавляться кримінальним процесом і хочуть отримати більше знань. Думаю, що від такого спілкування отримував задоволення і шановний професор, оскільки він розумів, що саме його працею, його стараннями обумовлений такий студентський інтерес та активність.

Восени 1996 року я вступив в аспірантуру до Національної юридичної академії України (сьогодні Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого) на кафедру кримінального процесу. З цього часу і до дня своєї смерті Семен Аронович був моїм науковим керівником. В той час я був молодим, недосвідченим, початківцем-науковцем, в якого тільки розпочалося сімейне життя та який намагався займатися різними речами, і наука серед них була не на першому місці. Тому роль Семена Ароновича, який у цей час в коректній, але досить переконливій формі спонукав мене переглянути життєві пріоритети й приділити більше належної уваги саме науковій діяльності, важко переоцінити. Думаю, якби не він, то можливо моя наукова доля й не склалася б.

Відзначу, що Семен Аронович був справжнім науковим наставником. Насамперед, талант вчителя проявився у виборі актуальної на той час та практично значущої теми дисертаційної роботи («Процесуальне становище особи, яка провадить дізнання»). Вона відповідала науковим інтересам і самого Семена Ароновича, адже він у своїх наукових дослідженнях приділяв значну увагу питанням процесуального становища різних суб'єктів кримінального процесу і вважав, що кожному з них можна присвятити окреме дисертаційне дослідження. Відчутною була допомога шановного вчителя у створенні плану дисертації, окресленні перспективних напрямків дослідження та виборі актуальних питань, які доцільно проаналізувати в ньому. При цьому, талант наукового керівника проявився у його вмінні не нав'язувати, а переконувати при вирішенні вказаних питань.

Семен Аронович досить прискіпливо підходив до рецензування поданих мною наукових публікацій та тексту дисертаційної роботи. Він робив як зауваження по суті, так і численні редакційні правки. Він вважав, що наукова мова повинна бути діловою, чіткою, зрозумілою читачу, не містити того, що обтяжувало б аргументацію та затіняло суть

питання. Мені у зв'язку з цим запам'яталася одна його фраза, якою я користуюсь і донині: «видалити для ясності». Це дійсно інколи допомагає у створенні наукового тексту належного змісту та якості.

Семен Аронович завжди цікавився життєвими проблемами своїх учнів, питав про особливості молодого сімейного життя, цікавився історією родини. Відчувалось, що сімейні цінності для нього завжди були і є на першому місці. Він багато розповідав про свою першу дружину, з якою прожив більшу частину свого життя і ніколи не забував, сина та онуку.

Відзначу, що перший варіант повного тексту моєї дисертації Семен Аронович прокоментував і повернув мені за декілька днів до своєї смерті. Звістка про його раптову смерть застала мене якраз за тим, що я усував недоліки роботи, на які звернув увагу вчитель. Незважаючи на те, що він несподівано залишив нас, його старання, наукові погляди та міркування (а отже і він сам), залишаються жити як в його наукових працях, так і працях його учнів.

Зважаючи на те, що у нас науковий полілог, присвячений пам'яті С. А. Альперта, хотілося б декілька слів висловити і щодо його наукових здобутків. З цього приводу варто відзначити найбільш відомі його публікації: «Обвинение в советском уголовном процессе» (1974 р.); «Производство по уголовным делам, возбуждаемым по жалобе потерпевшего» (1976 р.); «Защита в советском уголовном процессе прав и законных интересов лиц, понесших имущественный ущерб от преступления» (1984 р.); «Кримінально-процесуальні функції: поняття, система, суб'єкти» (1995 р.); «Суб'єкти уголовного процесса» (1997 р.). Незважаючи на те, що більшість з них є навчальними посібниками, за своїм змістом та формою викладення матеріалу, на мій погляд, їх цілком сміливо можна кваліфікувати як наукові роботи. Адже в них не просто викладається матеріал згідно програми навчальної дисципліни, а аналізується велика кількість актуальних та дискусійних на той час в науці проблем кримінального процесуального права і висловлено авторський підхід до їх розуміння та вирішення.

1. Так, зокрема, при розгляді сутності кримінальних процесуальних функцій Семен Аронович проаналізував та систематизував існуючі на той час підходи до їх поняття. Ним було виокремлено та критично оцінено два підходи:

- перший полягав у розумінні кримінальних процесуальних функцій як закріплених в законі основних напрямків процесуальної діяльності, які здійснюються самостійними суб'єктами, яким для досягнення відповідних цілей надано широкі права і повноваження на активну участь в кримінальному провадженні;
- другий – в розумінні їх як найважливіших видів процесуальної діяльності або як частин кримінальної процесуальної діяльності, які реалізуються у правовідносинах.

Семен Аронович підтримав й додатково обґрунтував перший підхід (відзначимо, що сьогодні саме він є домінуючим у науці кримінального процесу), щодо другого, то він висловив думку про сумнівність ототожнення поняття кримінальної процесуальної функції з кримінальним процесом загалом чи з окремими процесуальними діями чи рішеннями зокрема [1, с. 9–11].

2. Крім того, Семен Аронович підійшов до розгляду ще одного цікавого положення, яке на той час включалося окремими науковцями у зміст поняття кримінальних проце-

суальних функцій, а саме, що здійснення конкретної функції тим чи іншим суб'єктом ґрунтується не тільки на положеннях кримінального процесуального закону, але й на законах психології, на свободі вибору функції, яку він здійснює, вибору, обумовленому внутрішнім переконанням та обставинами справи [2, с. 76]. На думку Семена Ароновича, така позиція є помилковою. Адже виділення тих чи інших функцій і можливість їх здійснення конкретними суб'єктами процесу залежить не від волі та бажання останніх, а від законодавця, який враховуючи низку факторів, у тому числі й закони психології, нормативно закріпив відповідну структуру судочинства, яка відображає реальний стан речей, права і законні інтереси суб'єктів процесу, цілі, досягнути яких вони прагнуть. Інакше кажучи, кримінальна процесуальна функція – це об'єктивна категорія, яка відображена у чинному законі [3, с. 13] та визначає процесуальне становище даного суб'єкта; тому характер процесуальної функції, яку суб'єкт здійснює, не залежить від його конкретної позиції у даній справі [1, с. 11; 4, с. 20–21].

При всій повазі до шановного вчителя, заради справедливості, варто відзначити, що оцінюючи питання, яке розглядається, з точки зору чинного вітчизняного кримінального процесуального законодавства, можемо констатувати, що воно не виключає можливість впливу позиції певного суб'єкта на вибір здійснюваної ним кримінальної процесуальної функції (мова йде, зокрема, про потерпілого, від волевиявлення якого взагалі залежить його участь в кримінальному провадженні, а інколи здійснення ним різних кримінальних процесуальних функцій).

3. При розгляді системи кримінальних процесуальних функцій, Семеном Ароновичем висловлена думка про: – по-перше, неможливість обмеження її лише основними; – по-друге, недопустимість віднесення до них окремих завдань кримінального процесу; – по-третє, необхідність включити до неї крім основних (обвинувачення, захисту, здійснення правосуддя) й інші (розслідування, прокурорський нагляд, підтримання цивільного позову, заперечення проти цивільного позов [1, с. 14–17].

Відзначу, що таке розуміння системи кримінальних процесуальних функцій у вітчизняній доктрині кримінального процесу було підтримано іншими науковцями, а в подальшому набуло розвитку за рахунок виокремлення й інших функцій, притаманних різним суб'єктам кримінального провадження.

Підсумовуючи, хотів би зауважити, що закладені шановним Вчителем (та іншими старшими й досвідченими колегами) підходи до викладацької та наукової діяльності, а також прості людські життєві цінності та кафедральні традиції, зберігаються та збагачуються нинішніми його (їх) учнями (до числа яких я відношу не тільки себе, а всіх, хто знав та мав можливість спілкуватись та переймати знання та досвід Альперта Семена Ароновича, Грошевого Юрія Михайловича, Зеленецького Володимира Серафимовича, Горбачова Олександра Васильовича, Хотенця Василя Михайловича, Фінька Віктора Даниловича, Богословської Людмили Олексіївни, Філіна Дмитра Віталійовича, Хоматова Юрія Валерійовича, Шило Ольги Георгіївни та ін.) і маю надію будуть збагачуватись і в подальшому учнями їх учнів.

Список використаних джерел:

1. Альперт С. А. Кримінально-процесуальні функції: поняття, система, суб'єкти: Конспект лекцій. Х.: Нац. Юрид. Акад. України, 1995. 28 с.

2. Нажимов В. П. Об уголовно-процессуальных функциях. Правоведение. 1973. № 5. С. 73–82.
3. Альперт С. А. Обвинение в советском уголовном процессе: Учеб. Пособ. Х.: Харьк. Юрид.ин-т, 1974. 38 с.
4. Альперт С. А. Субъекты уголовного процесса. Х: Нац. Юрид. Академ. Украины им. Я. Мудрого. 1997. 60 с.

Демура М. І.,
к.ю.н., старший викладач кафедри
кримінального процесу
Національного юридичного
університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

НАУКОВА СПАДЩИНА С. А. АЛЬПЕРТА ЩОДО РОЗРОБКИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ПОТЕРПІЛОГО В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

Дисертаційна робота С. А. Альперта «Потерпілий в радянському кримінальному процесі» вийшла в світ у Харкові в 1951 р. Вона містить 4 глави:

- Глава 1 Потерпілий в справах приватного обвинувачення;
- Глава 2 Потерпілий в справах публічного і приватно-публічного обвинувачення;
- Глава 3 Потерпілий як цивільний позивач в радянському кримінальному процесі;
- Глава 4 Реакційна сутність інститутів, пов'язаних із участю потерпілого в буржуазному кримінальному процесі.

В роботі проаналізовано безліч наукових точок зору, прикладів із правозастосовної практики і наведено досвід зарубіжних країн щодо унормування процесуального статусу потерпілого в кримінальному процесі. Враховуючи обмежений обсяг ресурсів, відсутність електронних баз даних, необхідність ознайомлення із матеріалами кримінальних справ безпосередньо в суді, вбачається, що автор доклав надвеликих зусиль щоб його дисертаційна робота відбулася. Детальне ознайомлення із науковою працею, дозволило констатувати той факт, що окремі із висловлених науковцем пропозицій отримали своє втілення в наукових розробках його наступників, більшість запропонованих висновків залишаються актуальними дотепер і над їх розвитком працюють і зараз.

Обсяг дослідження змушує обрати лише декілька аспектів, які і сьогодні, після 70 років з моменту захисту дисертаційної роботи, не втрачають актуальності і потребують нового наукового пошуку.

До питання про примиренням потерпілого із обвинуваченим як підстава для закриття провадження

С. А. Альперт зазначає, що однією із важливих особливостей справ приватного обвинувачення є можливість їх закриття у зв'язку із примиренням потерпілого із обвинуваченим. Але можливі випадки коли обвинувачений не бажає закриття провадження і бажає розгляду справи по суті. Розуміється, що таке право має бути надано обвинуваченому. Звідси висновок: від волевиявлення потерпілого залежить тільки початок справ приватного обвинувачення, завершення ж справи залежить від волі обох сторін. Як наслідок, примирення – це двосторонній акт і потребує згоди двох сторін [1, с. 89].

Наразі ця підстава для закриття провадження має дещо інше законодавче формулювання: кримінальне провадження закривається в разі, якщо потерпілий, а у випадках,